

MIKAEL AGRICOLAN TEOSTEN YHDYSADJEKTIIVIT

utkimukseni aiheena ovat Mikael Agricolan teoksissa esiintyvät yhdysadjektiivit, kuten *epäkelvoton*, *epälukuinen*, *eriseurainen*, *jokapäiväinen*, *jälkeentulevainen*, *kaikkeinkorkein*, *kaikkivaltias*, *kaksiteräinen*, *kovakorvainen*, *kovasydämellinen*, *tekoinpyhä*, *ulosvalittu*, *vastahakoinen*, *verenahne* ja *ylenvisu*. Esimerkeistä näkyy, että Agricolan yhdysadjektiivien morfologinen rakenne on vaihteleva. Edusosana voi olla muun muassa erityyppisiä johdoksia, perussanoja ja partisiippeja, määriteosa voi olla esimerkiksi nominatiivi- tai genetiivimuotoinen, taipumaton sana tai kivettyntyt taivutusmuoto, ja myös määriteosan sanaluokka vaihtelee. Tarkasteluni kohteena onkin yhdysadjektiivien morfologinen rakenne, ja erottelen aineistosta Agricolalla esiintyvät yhdysadjektiivityypit. Luokittelen aineiston ensisijaisesti yhdysadjektiivien edusosan perusteella.

Yhdysadjektiiveja on kieliopissa ja yhdyssanoja koskevissa harvoissa tutkimuksissa tarkasteltu muun muassa määriteosan sijamuodon, edusosan johdostyyppin tai yhdysosien sanaluokan mukaan (esim. Penttilä 1957: 268–270; Hakanen 1973: 127–134; Vesikansa 1989: 237–238; ISK: 395). Lisäksi huomiota on kiinnitetty yhdysadjektiivien muodostustapaan eli siihen, onko yhdyssana muodostettu yhdistämällä erillisistä sanoista vai johtamalla yhdyssanoista, sanaliitoista tai kaksisanaisista lausekkeista (esim. Cannelin 1932a: 270). Myös yhdysadjektiivien alkuperää on pohdittu, sillä monet yhdysadjektiivit ovat selvästi vierasperäisiä käännöslainoja (mm. Airila 1938). Alkuperään liittyä myös pohdinta yhdyssanojen kirjallisperäisyydestä tai kansankielisyydestä (Häkkinen ja Björkqvist 1991: 42). Yhdysadjektiivien yhdysosien välistä merkityssuhdetta on myös analysoitu (esim. Uimonen 1959: 184–212; Salo 1997).

Yhdysadjektiivien morfologisen rakenteen lisäksi tarkastelen niiden muodostustapaa, sillä vanhan kirjakielen käännosteksteissä — joita Agricolan teoksetkin ovat — kääntäminen on voinut vaikuttaa sananmuodostusprosessiin. Pohdin aineistoni kautta myös

▷

sitä, voiko Agricolan aineiston pohjalta sanoa jotakin uutta yhdysadjektiivityyppien aluperästä. Sen sijaan en kiinnitä juurikaan huomiota sanojen merkitykseen. Mainitsen muutamia synonyymisesti käytettyjä yhdysadjektiiveja, mutta en analysoi yhdysosien välistä merkityssuhdetta. Tähän on kaksi syytä. Ensimmäkin tarkoitukseni on löytää Agricolan käyttämät yhdysadjektiivien morfologiset tyypit, jolloin semantiikka on tois-sijainen asia. Toiseksi Agricolan sanojen merkityksen tutkiminen onnistuu helpoimmin vain aakkosten alkupäässä, koska Vanhan kirjasuomen sanakirjasta ovat ensimmäiset osat valmiina. Aakkosten loppupään tutkiminen on hankalampaa, sillä se vaatii alkupe-räislähteiden käyttämistä ja itsenäisen analyysin tekemistä. Se toisi epäsuhtaa sanojen merkityksen analysointiin.

Yhdysadjektiivien esiintymiä on Agricolan teoksissa alustavien laskelmien mukaan kaikkiaan noin 2800. Eri yhdysadjektiiveja on hieman yli 300. Raimo Jussila on esittänyt arvion, että Agricolan teoksissa on noin 8500 eri sanaa. Näistä yhdyssanoja on arviolta neljännes, ja yhdyssanoista puolestaan yhdysadjektiivien osuus on alle 10 prosenttia. Jussila on todennut, että vanha kirjasuomi ja nykysuomi eroavat toisistaan suuresti yhdyssanojen kokonaismäärän suhteen, sillä nykysuomeen on muodostettu runsaasti uusia käsitteitä nimenomaan sanojen yhdistämistä suosien. (Jussila 1988: 207, 209–210.) Vaikka nykykielessä yhdyssanoja onkin monin verroin enemmän kuin Agricolalla, yhdysadjektiivien osuus kaikista yhdyssanoista on samankaltainen niin Agricolan teosten kuin Nykysuomen sanakirjan pohjalta tehdyissä laskelmissa (ks. nykysuomen osalta Saukkonen 1973: 338).

Vanhan kirjakielen yhdyssanojen tutkimista hankaloittaa se, että yhdyssanojen kirjoit-taminen on vanhoissa teksteissä kirjavaa, ja usein selviltä yhdyssanoilta vaikuttavat sanat on kirjoitettu erikseen, esimerkiksi *heikko uskollinen*¹ (MAT II 473), *kaksi kielinen* (MAT II 579), *nelis kulmainen* (MAT II 340, 343), *tarkka mielinen* (MAT II 421). Tällaiset muo-dosteet näyttävät aineistoissa kahdelta erilliseltä sanalta, vaikka ne pitäisi laskea yhdeksi sanaksi. Toisaalta Agricola on voinut kirjoittaa yhteen sellaiset sanat, jotka nykykielessä kirjoitettaisiin sanaliitoiksi, esimerkiksi *ylenankara* (mm. MAT II 504).

Olen kerännyt aineistoni Turun yliopistossa tekeillä olevan Agricolan teosten morfo-syntaktisen tietokannan koodauksista (ks. tietokannan koodausperiaatteista Inaba 2007). Lukumäärät ovat vielä alustavia, sillä kaikkia koodauksia ei tietokannan teon tässä vai-heessa ole ehditty tarkistaa. Koodauksissa on pyritty huomioimaan edellä mainitut yhdyssanat, joiden yhdysosat on kirjoitettu erilleen. On kuitenkin ollut vaikea ratkaista, milloin esimerkiksi sana *kaltainen* on erikseen kirjoitettu yhdyssanan osa, milloin selvästi itsenäinen sana. Nykykirjakeielessäkin *kaltainen* kirjoitetaan toisinaan yhdyssanaksi, toi-sinaan sanaliitoksi. Saadakseni hyvän kuvan tällaisten toisinaan yhteen, toisinaan erik-seen kirjoitettujen sanojen käytöstä olen poiminut aineistooni koodauksessa yksittäisiksi tulkitut sanat, mikäli sana toisessa yhteydessä esiintyy selvästi yhdyssanan edusosana. Johdonmukaisuuden vuoksi kirjoitan jatkossa esimerkkinsanani yhteen, vaikka Agricolan kirjoitustapa on ollut vaihteleva.

¹ Olen nykyaikaistanut esimerkkinsanojen kirjoitusasun. Agricolan teoksissa *-llinen*-johdoksissa on yleensä yksinäis-*-l*, mutta olen kirjoittanut nekin nykykirjakielen mukaisesti geminaatallisiksi. Vastaavasti nykykirja-kielen *-inen*-johdokset ovat toisinaan Agricolan teksteissä *i*:ttömiä, mutta olen kirjoittanut kaikki esimerkeissä *i*:llisiksi.

Yhdysadjektiivien luokittelussa aiheuttavat päänvaivaa myös partisiippimuodot. Agricolan teosten morfosyntaktisessa tietokannassa partisiipit on pyritty luokittelemaan syntaktisin perustein joko verbeiksi tai adjektiiveiksi, joskus myös substantiiveiksi, mutta varsinkin *olla*-verbin yhteydessä esiintyvän partisiipin sanaluokkaa on usein hankala ratkaista. Osmo Ikola on todennut tutkimuksessaan vanhan kirjasuomen tempusten ja modusten käytöstä, että esimerkiksi lauseissa, joissa käytetään liittopreesensia, lauseen partisiippi on usein lähes puhdas adjektiivi (esimerkki 1). Myös käännosten pohjana olevien tekstien perusteella tällaiset partisiipit on tulkittava adjektiivisiksi predikaatiiveiksi varsinaisten liittomuotojen sijaan. (Ikola 1949: 136–138; ks. myös partisiippien adjektiivistumisesta Koivisto 1987.)

- (1) Yxi Epäleua ombi horiuua caikisa henen Teisens. (MAT II 659)
 – – **kahtaalle horjuva ihminen, epävakaa** kaikessa mitä tekee. (R 1992)
 En man som twijfflar, är ostadigh j alla sina wäghar. (GVB)

Olen ottanut yhdyspartisiipit mukaan tutkimukseeni, vaikka tietokannan koodausten tarkistaminen muuttaa varmasti jossain määrin myös käytössäni olleen aineiston yksityiskohtia ja vaikuttaa laskelmiin, joita olen tehnyt eri yhdysadjektiivityyppien lukumääräsuhteista. Yhdyspartisiipit ovat merkittävä yhdysadjektiivien tyyppi, joten ryhmän jättäminen tutkimuksesta kokonaan pois antaisi epätarkan kuvan Agricolan käyttämistä kiistattomista yhdysadjektiiveista.

Agricolan sanastossa on paljon fonologista ja morfologista vaihtelua.² Tässä tutkimuksessa olen kiinnittänyt huomiota yhdyssanojen morfologisiin piirteisiin. Olen luokitellut erillisiksi lekseemeiksi esimerkiksi synonyymit *hyvähajullinen* ja *hyvänhajullinen*, koska niissä määriteosan sijamuoto on erilainen: ensimmäisessä nominatiivi, toisessa genetiivi. Merkitykseltään kyseiset yhdyssanat ovat synonyymeja, eikä määriteosan sijanvalinta ole vaikuttanut sanan merkitykseen. Olen pitänyt morfologisista perusteista erillisinä myös sanoja *alanomainen* ja *alinomainen*, *jälkeentulevainen* ja *jälkiintulevainen*, *neliskulmainen* ja *neljäkulmainen* sekä *ulkokullaton* ja *ulkonkullaton*. Sen sijaan fonologisesti vaihtelevat sanat olen luokitellut yhdeksi yhdyssanaksi, esimerkiksi *epäjumalainen* ~ *epäjumalinen* ~ *epäjumaloinen*, *epälukuinen* ~ *epälukunen*, *kotakunnainen* ~ *kotakuntainen* 'muukalainen', *pyhädenpyhä* ~ *pyhänpyhä*³ ja *vastahakoinen* ~ *vasthakoinen*.

YHDYSADJEKTIIVIEN SANALUOKKAYHDISTELMÄT

Agricolalla yhdysadjektiivin määriteosana voi olla substantiivi (*tulikivinen*, mm. MAT II 713), adjektiivi (*hyvänhajullinen*, MAT II 158), numeraali (*yksikolminainen*, MAT I 665), adverbi (*myötäkielinen*, MAT III 258, III 758) tai pronomini (*senvuotinen*, MAT II 298, III 170) (ks. taulukkoa 1). Sanaluokkayhdistelmät ovat samat kuin nykykielessä (ISK: 395).

² Agricolan kielen äänteellistä vaihtelua on tarkastellut perinpohjaisesti esimerkiksi Martti Rapola (1965). Rapolan teos antaa hyvän kuvan myös vanhan kirjakielen ortografisesta vaihtelusta.

³ Muodot *pyhädenpyhä* ja *pyhänpyhä* ovat ilmiänsä erilaisia, mutta historiallisesti kummassakin on kyseessä sama muoto, ja muotojen ero on fonologinen (Häkkinen 2002: 76). Aineistossani olen luokitellut nämä sanat yhdeksi lekseemiksi.

Taulukko 1. Yhdysadjektiivien ja yhdyspartisiippien sanaluokkayhdistelmät Agricolan teoksissa.

Sanaluokkayhdistelmä	Esiintymismäärä	Esiintymismäärän prosenttiosuus	Eri yhdysadjektiiveja	Eri yhdysadjektiivien prosenttiosuus
N+A	1001	35,2	90	28,4
A+A	430	15,1	39	12,3
Num+A	119	4,2	36	11,4
Adv+A	405	14,2	120	37,9
Pro+A	888	31,2	31	9,8
Inf+A	2	0,1	1	0,3
Yhteensä	2845	100	317	100

Koostumukseltaan poikkeuksellinen on sana *luodenkannettu* (MAT I 328, III 525), joka esiintyy Agricolan teoksissa kahdesti, ensimmäisen kerran Rucouskiriassa ja toisen kerran profeettojen kirjoja sisältävässä teoksessa *Weistut ja Ennustoxet*. Sanassa *luodenkannettu* partisiippiin on liittynyt verbin infinitiivimuoto. Sana esiintyy tekstinkohdissa, joissa puhutaan ennen aikojaan syntyneestä sikiöstä. Vaikka infinitiivialkuiset yhdysadjektiivit ovat harvinaisia niin puhe- kuin kirjakielessäkin, näyttää siltä, että *luodenkannettu* on peräisin kansankielestä. Sanan kansankielisyydestä todistavat sananparsi- ja murre-esiintymät. Suomen murteiden sanakirjan aineskokoelmassa sanasta *luodenkannettu* on muistiinmerkintä Längelmäeltä ja Myrskylästä, ja Myrskylän sanalipussa viitataan *luoda*-verbin merkitykseen '(eläimistä) synnyttää, poikia ennen aikojaan' (NS). Tämä merkitys *luoda*-verbillä on myös sananlaskussa, jossa *luoda*- ja *kantaa*-verbit esiintyvät eräänlaisena parina; sananlasku esiintyy jo Henrik Florinuksen vuonna 1702 julkaistussa kokoelmassa: *Caxi tietä tijnellä / taicka luo / taicka canda*⁴ (Florinus 1987: 3). Ensimmäinen sanakirjamerkintä *luodenkannettu*-sanasta on Schroderuksen sanakirjasta 1600-luvulta (Schroderus 1941: 16). Kirjakielessä sana on ollut käytössä ainakin almanakkatekstissä vuonna 1765, josta Ganander on poiminut sen sanakirjaansa (Ganander 1997; Hormia 1961: 288). Sanakirjamerkintöjen ja tekstiesiintymän perusteella *luodenkannettu*-sanalla viitataan pieneen, usein heikkoon ja sairaalloiseen lapseen.

Partisiippien määriteosina ovat Agricolan yhdysadjektiiveissa mahdollisia substantiivi (*jumalanpelkäävä*, MAT II 340), adverbi (*paljopuhuvainen*, MAT II 035) ja pronomini (*itsevalittu*, MAT II 558, III 526). Näissä Agricolan sanaluokkayhdistelmät ovat samanlaiset kuin nykykielessäkin (ISK: 413; ks. taulukkoa 2). Sanaluokkien tasolla tarkasteltuna Agricolan kielen ja nykykielen yhdysadjektiivit näyttävät samanlaisilta, mutta yksityiskohdissa on eroja, joita käsittelee seuraavissa luvuissa.

⁴ Kiitos Kaisa Häkkinenille, joka muistutti minua tästä sananlaskusta.

Taulukko 2. Eri sanaluokkien määriteosien liittyminen erityyppisiin edusosiin Agricolan teoksissa.

Sanaluokka	Edusosana -inen-joh- dos	Edusosana muu johdos	Edusosana partisiippi	Edusosana superlatiivi	Edusosana johtamaton perussana
Substantiivi	X	X	X		X
Adjektiivi	X	X			X
Numeraali	X	X			
Adverbi	X	X	X		X
Pronomini	X	X	X	X	

Agricolan tekstien yhdysadjektiivien esiintymistä suurin osa on substantiivialkuisia, esimerkiksi *ikeenalainen* (MAT II 080), *kristinuskollinen* (mm. MAT I 487), *lumivalkea* (MAT I 285, III 283) ja *tekoinyhä* (mm. MAT II 086). Monet tämän ryhmän kompositumeista ovat *kaltainen-* ja *muotoinen-*loppuisia, kuten *aallonkaltainen* (MAT II 659) ja *vasikanmuotoinen* (MAT II 678). Ryhmässä on kaksi erisnimiäalkuisia tapausta: *Daavidin kaltainen* (MAT III 749) ja *Gomorran kaltainen* (MAT III 457).

Substantiivialkuisia yhdyspartisiipeja ovat esimerkiksi *työtätekevä* (MAT II 561), *puolikuollut* (mm. MAT I 772), *pirultariivattu* (MAT II 030) ja *kirjantaitamaton* (MAT II 322). Olen luokitellut *-mAtOn-*johdokset partisiipeiksi, koska näitä johdoksia käytetään partisiippien kielteisinä vastineina (esim. ISK: 520). Näistä Agricolalla melko harvinaisista kompositumeista ainoat selvät vastakohtaparit ovat *ympärileikattu* (mm. MAT II 427) ja *ympärileikkaamaton* (mm. MAT III 448). Olen luokitellut yhdyspartisiippien ryhmään myös *-vAinen-*loppuiset deverbaalijohdokset, kuten *unennäkeväinen* (MAT III 408), vaikka nämä voisivat sisältyä myös *-inen-*johdosten joukkoon. Partisiipeilla ja *-vAinen-*johdoksilla on Agricolan teoksissa osittain samanlaista syntaktista käyttöä, jonka perusteella kummatkin johdostyytit voidaan luokitella samaan ryhmään. Agricola on nimittäin käyttänyt *-vAinen-*johdoksia muun muassa liittoimperfektin osana *-vA-*partisiipin tapaan: *ia ei tiennyt cuhunga hen oli tuleuainen* (MAT II 649; Ikola 1950: 230–231).

Substantiivialkuisen ryhmään olen laskenut lisäksi sellaiset sanat, joiden alkuosana on taipumaton tai vajaaparadigmainen nominaalinen sanavartalo (vrt. ISK: 393), kuten sanoissa *salavuoteinen* (mm. MAT II 468), *sekaseurainen* (MAT I 518), *ulkokullaton* (MAT II 576), *vastahakoinen* (MAT II 408) ja *äkkivihainen* (MAT I 751).

Pronominialkuisia yhdysadjektiiveja on Agricolan teksteissä myös runsaasti. Seuraavassa on esimerkkejä aakkosjärjestyksessä: *heidänkaltaisens[a]* (mm. MAT II 035), *hänennuotoisens[a]* (MAT II 272), *itsevalittu* (MAT II 558, III 526), *itsevaltainen* (MAT II 593), *jokapäivällinen* (MAT II 037), *jonku[n]muotoinen* (MAT I 616, II 128), *kaikkivaltias* (mm. MAT I 595), *kenenkaltainen* (MAT II 185, III 494), *kuinkakaltainen* (mm. MAT I 835), *meidänkaltainen* (MAT I 393, I 634), *minkämuotoinen* (mm. MAT II 147), *monikertainen* (mm. MAT I 270), *niinenkaltainen* 'niiden kaltainen' (mm. MAT I 295), *samaolevainen* (MAT I 475), *senvuotinen* (MAT II 298, III 170), *sinunkaltaisesi* (mm. MAT I 187), *tämnpäiväinen* (mm. MAT I 494). Varsinkin persoonapronominilla alkavat kompositumit ovat Agricolalla yleensä erikseen kirjoitettuja, vaikka olenkin esimerkeissä kirjoittanut ne yhteen.

▷

Melko suureen adjektiivialkuisten yhdysadjektiivien ryhmään olen laskenut mukaan myös *epä*-alkuiset sanat, kuten *epäkelvollinen* (MAT I 371), *epäkelvoton* (mm. MAT I 089) ja *epätietoinen* (MAT II 637, III 683). Agricolalta näyttävät puuttuvan sellaiset nykykielessä esiintyvät yhdyspartisiipit, joissa määriteosana on *epä*-aines, esimerkiksi *epäluotettava* (vrt. ISK: 413). Muita adjektiivialkuisia esimerkkejä ovat: *eriseurallinen* 'harhaoppinen' (MAT I 803), *eriseuraton* 'tasapuolinen' (MAT II 663), *kovakorvainen* (mm. MAT I 132), *omavaltainen* (MAT III 057), *pitkäikäinen* (MAT III 026), *pyhäinpyhä* (mm. MAT I 101) ja *selväkielevä* (MAT II 380).

Myös adverbialkuisten yhdysadjektiivien esiintymä on Agricolan teoksissa melko paljon. En ole löytänyt nykykieltä koskevasta tutkimuksista tietoa tällaisten yhdyssanojen osuudesta kaikkien yhdysadjektiivien joukossa, mutta uskon, että luku on suhteessa pienempi kuin Agricolalla, tai ainakin adverbialkuiset yhdysadjektiivit ovat erilaisia Agricolan teoksissa ja nykykirjakielissä. Nykykielessä on vahvistavan partikkelin sisältäviä yhdysadjektiiveja, kuten *ikivanha*, *työtyhjä* ja *uppo-ou*, jollaisia Agricolalla ei ole lainkaan (Häkkinen ja Björkqvist 1991: 41).

Sen sijaan Agricolalla on paljon *ylen*-adverbilla alkavia yhdysadjektiiveja, jotka nykykielessä yleensä tulkittaisiin adverbien ja adjektiivien sisältäviksi sanaliitoiksi tai lausekkeiksi, esimerkiksi *ylenankara* (mm. MAT II 503), *ylenihmeellinen* (MAT III 420), *ylenkelvoton* (MAT I 754), *ylenkorkea* (MAT III 420), *ylenpalttinen* (mm. MAT I 135), *ylentyöläs* (MAT I 731) ja *ylenväkevä* (mm. MAT I 338). Partisiippiedusosaisilla yhdyssanoilla on määriteosinaan monia eri adverbiteja, mutta muilla yhdyssanoilla eri adverbimääriteosia on vähän: *alanomainen* (MAT I 352, I 557), *alinomainen* (mm. MAT I 106), *julkisyntinen* (MAT II 407, II 457), *kaikkeinkorkein* (MAT III 291, III 342), *myötäkielinen* (MAT III 258, III 758) ja *ulkonkultainen* (MAT I 479). Adverbialkuiset yhdyssanat ja -partisiipit ovat esiintymismäärältään neljänneksi suurin yhdysadjektiivien ryhmä, mutta erilaisista yhdysadjektiiveista adverbialkuiset ovat selvästi suurin ryhmä (ks. taulukkoa 1).

Numeraalialkuisia yhdysadjektiiveja on selvästi vähemmän kuin muita yhdysadjektiivityyppejä. Yhdessä yhdysadjektiivissa alkuosana on järjestyslukusana (*toisenmielinen*, MAT II 551), muulloin määriteosana on peruslukusana, esimerkiksi *kaksikertainen* (MAT II 707), *kaksitoistakymmeneinen* (MAT II 716), *kolmekymmenenvuotinen* (MAT II 171), *kolmeniminen* (MAT I 414), *kymmenkielinen* (MAT I 199, I 213), *nelijalkainen* (mm. MAT II 340), *sadankertainen* (MAT II 119, II 139), *yhdenkaltainen* (MAT I 116), *yksi-iankaikkinen* (MAT I 474, I 475), *yksikolminainen* (MAT I 665) ja *yksisarvillinen* (MAT III 240). Agricolan teksteistä löytyy yksi *-vainen*-loppuinen numeraalialkuinen yhdysadjektiivi (*yhätäpitäväinen*, MAT II 548), mutta varsinaisiin partisiippeihin ei ole liittynyt ainuttakaan numeraalimääritettä.

Edellä olen tarkastellut yhdysadjektiivien sanaluokkayhdistelmiä, seuraavassa luon silmäyksen yhdysadjektiivien määriteosina esiintyviin sijamuotoihin. Agricolan tekstien yhdysadjektiivien määriteosien yleisin sijamuoto on genetiivi, mutta nominatiiveja ja taipumattomia alkuosia on lähes yhtä paljon. Partisiippeihin ja *-vainen*-johdoksiin on sen sijaan liittynyt monenmuotoisia määriteosia, esimerkiksi *työtätekeväinen* (MAT III 193), *tykönäoleva* (MAT II 628), *avuksihuutavainen* (mm. MAT I 625), *jäljest[ä]sanottavainen* (MAT II 635), *ristiinnaulittu* (mm. MAT II 461), *edel[lä]veisattapa* (mm. MAT III 218), *pirultariivattu* (MAT II 030), *sisällemeneväinen* (mm. MAT II 087) ja *vastoinoleva* (mm. MAT I 241). Muuntyyppisiin edusosiin on liittynyt vähemmän erilaisia sijamuotoja. Sa-

nojen *ulkonkullaton* (MAT II 663) ja *ulkonkultainen* (MAT I 479) määriteosassa on jokin taivutusmuoto, mahdollisesti essiivi. Johtamalla muodostetussa yhdysadjektiivissa *ajastai-kainen* 'vuotinen' (mm. MAT I 654) on määriteosana harvinainen elatiivimuoto.

YHDYSADJEKTIIVIEN EDUSOSIEN TYYPIT

ERI TYYPPIEN SUHTEELLISET OSUUDET

Olen jakanut Agricolan käyttämät yhdysadjektiivit edusosan johdostyyppin mukaan ryhmiiksi. Kuvauksessa osaa aineistosta nimitetään morfologisen johdinaineksensa perusteella (esim. *-inen*-tyyppi), osaa syntaktissemanttisen funktiona perusteella (partisiippi ja superlatiivi). Lisäksi omana ryhmänään ovat sellaiset yhdysadjektiivit, joiden edusosana on johtamaton perussana. Taulukossa 3 on esitetty yhdysadjektiivien tyypit edusosan mukaan. Toisessa sarakkeessa annetaan kustakin yhdyssanatyyppistä erilaisten lekseemien lukumäärä. Kaikkiaan erilaisia yhdysadjektiiveja on Agricolan teoksissa 317.

Taulukko 3. Yhdysadjektiivien edusosat Agricolan teoksissa.

Edusosan morfologinen tyyppi	Tyyppin saneiden kokonaismäärä	Prosenttiosuus erilaisten yhdysadjektiivien kokonaismäärästä
<i>-inen</i>	164	51,7
<i>-eA</i>	2	9,8
<i>-iAs</i>	2	
<i>-lAs</i>	1	
<i>-llinen</i>	15	
<i>-nAinen</i>	1	
<i>-rA</i>	2	
<i>-tOn</i>	5	
<i>-vA</i> (denomi-naalinen)	3	
<i>-vAinen</i>	32	30,0
Partisiippi	63	2,5
Superlatiivi	8	
Johtamaton perussana	19	6,0
Yhteensä	317	100

Yhdysadjektiivien tyypeistä produktiivisia ovat *-inen*-loppuiset ja partisiippi- tai *-vAinen*-loppuiset yhdysadjektiivit. Erilaisia *-inen*-loppuisia saneita on aineistossa 164, erilaisia partisiippiloppuisia 63 ja *-vAinen*-loppuisia 32. Jossain määrin produktiivista käyttöä on yhdysadjektiiveissa ollut myös *-llinen*- ja *-tOn*-johtimilla. Sen sijaan muiden johdinten käyttö on yhdysadjektiivien edusosissa vähäistä ja satunnaista. Lisäksi monien johdosten johdosmaisuus ei ole kovin selvästi nähtävää (esim. *-eA*-johdokset), joten produktiivisen

▷

sanamuodostuksen kannalta muilla johtimilla muodostetut johdokset rinnastuvat lähinnä perussanoihin. Myös superlatiivin käyttö yhdysadjektiiveissa on marginaalista. Käsitellen yhdysadjektiivityyppä tarkemmin seuraavissa luvuissa.

EDUSOSANA *-INEN*-LOPPUINEN JOHDOS

Agricolan teosten erilaisista yhdysadjektiiveista noin puolet on *-inen*-loppuisia. Nykykielessä tällaiset yhdysadjektiivit (esim. *tietyntyypinen*, *aloitekykyinen*, *nelijalkainen*) ovat yleisimpiä (ISK: 411). Aimo Hakanen on laskenut, että Nykysuomen sanakirjassa on kymmenisentuhatta *-inen*-loppuisia yhdysadjektiivia. Noin 1500:aan yhdysadjektiiviin, joiden jälkiosana on perussana, ja likimain tuhanteen *-llinen*-loppuiseen yhdysadjektiiviin verrattuna lukumäärä on suuri. (Hakanen 1973: 130, 131.)

Tutkijat ovat pitäneet *-inen*-loppuisia yhdysadjektiiveja suomen kielelle luonteenomaisina (esim. Airila 1938: 357–358). Niillä näyttääkin olevan vankka pohja murteissa. Saadakseni käsityksen murteiden yhdysadjektiiveista kävin läpi Suomen murteiden sanakirjan *a*-alkuiset yhdysadjektiivit, joita on yhteensä 261. Sanakirjan *a*-lla alkavista adjektiivikompositumeista noin neljä viidesosaa (211/261) on *-inen*-loppuisia, esimerkiksi *alakuuloinen* 'alakuloinen', *arkauninen* 'herkkäuninen' ja *arvokiihkoinen* 'ylpeä, arvokas' (SMS). Huomiota herättävän usein murteiden yhdysadjektiivien edusosan *-inen*-johdos on muodostettu ruumiinosannimestä, esimerkiksi *auhtopäinen* 'täyttä ymmärrystä vailla oleva, hassahtava', *auringonsuinen* 'auringonpaisteinen, -auringonpuoleinen' ja *avojalkainen* 'paljasjalkainen' (SMS). Agricolan käyttämien sanojen murretaustaa on selvitelty jonkin verran muun muassa Martti Rapola, joka on arvellut, että Agricola on ottanut länsimurteista teksteihinsä sellaiset *-inen*-loppuiset yhdysadjektiivit kuin *kotakunnainen*, *kovakorvainen*, *sekaseurainen* ja *ylenpalttinen* (Rapola 1962: 54, 55).

Agricolalla *-inen*-loppuisten yhdysadjektiivien määriteosana voi olla substantiivi, adjektiivi, numeraali, adverbi tai pronomini (ks. taulukkoa 2). Määriteosan sijamuoto on yleensä joko genetiivi tai nominatiivi, esimerkiksi *pahantapainen* (MAT II 420), *rosinkarvainen* 'ruusunpunainen' (MAT III 458) ja *sadankertainen* (MAT II 119, II 139; myös *satakertainen*, mm. MAT II 058); *omatuntoinen* (MAT II 453) ja *yksikertainen* (mm. MAT I 468). Kuten esimerkeistä *sadankertainen* ja *yksikertainen* näkyy, Agricolan käyttämän määriteosan sijamuoto on toisinaan erilainen kuin nykykirjakielessä.

Tarkastelen Agricolan käyttämiä yhdysadjektiiveja myös muodostustapansa perusteella. Tämän näkökulman pohjalta voi yrittää arvioida eri yhdysadjektiivityyppien koto- tai vierasperäisyyttä. Yhdyssana on mielestäni muodostettu vierasperäisen mallin mukaan silloin, kun sanalle on löydettävissä vieraasta kielestä – Agricolan tapauksessa hänen käyttämistään lähteistä – morfologinen vastine⁵: toisin sanoen sellainen sana, joka rakentuu yhtä monesta osasta kuin suomessa käytetty ja jossa on myös lopussa suomalaista johdinta vastaava aines. Vastaavuus olisi täydellinen, jos määriteosa noudattaisi lainaaja- ja lainanantajakielissä samaa lukua ja sijaa (esim. *kivikova* ~ ruots. *stenhård*, *voitonvarma* ≠ *segerviss*; Vesikansa 1989: 240, 241), mutta suomessa määriteosan yleisimpien sijamuoto-

⁵ Kaarina Pitkänen käsittelee väitöskirjassaan (tulossa) perinpohjaisesti vieraskielisten mallien mukaan muodostettujen kompleksisten sanojen morfologiasta vastaavuutta.

tojen, nominatiivin ja genetiivin, vaihtelu on niin vapaata (esim. *kivikova* ja *kivenkova*; Vesikansa mts. 240), ettei tämä vastaavuus ole mielestäni morfologisesti vastaavista yhdysadjektiiveista puhuttaessa yhtä tärkeä kuin edusosan johdostyyppin vastaavuus (esim. *satavuotinen* ~ *hundraårig*; Cannelin 1932a: 271).

Yleensä *-inen*-loppuisia yhdysadjektiiveja on pidetty omaperäisinä johdoksina, jotka on muodostettu joko yhdyssubstantiiveista tai kaksisanaisista lausekkeista. Johtoprosessia on kuvattu tähän tapaan: *ainoalaatuinen* < *ainoa laatu*, *ennenaikainen* < *ennen aikaan*, *ihmisystävällinen* < *ihmisystävä*, *monilukuinen* < *moni luku* (Cannelin 1932a: 271, 274; Airila 1938: 358). Kuvaustapa sopii varmasti moniin yhdysadjektiiveihin, joiden pohjana on suomen kielen sana tai suomenkielinen lauseke, mutta edellä olevien yhdysadjektiivien malli näyttää tulleen ruotsista tai saksasta (saks. *einzigartig*; ruots. *förtidig*, *människövänlig*, *mångtalig*). Jouko Vesikansa (1989: 237) onkin todennut, että suomessa on melko vähän omaperäisiä yhdistämällä muodostettuja yhdysadjektiiveja ja että yhdysadjektiivit ovat usein käännöslainoja. Edellä kuvattu sananmuodostusprosessi ei anna oikeaa kuvaa todellisesta prosessista, jossa vaikuttavat sekä vieras malli että kotoinen *-inen*-loppuisten yhdysadjektiivien muodostustapa. Tällainen sananmuodostustapa tai sanojen muodostamisen malli viittaa siihen, että johtamisen, yhdistämisen ja lainaamisen rinnalla on nähtävä myös näitä kaikkia keinoja yhdistävä sananmuodostustapa. Periaatteessa kyse on käännöslainoista, mutta käännöslainoista puhuttaessa korostuu enemmän valmis sana kuin varsinainen sananmuodostusprosessi, joka voi siis yhdistää monia sananmuodostustapoja. Tällöin sanaa ei olekaan muodostettu kokonaan omaperäiseltä pohjalta johtamalla, vaan sananmuodostusprosessiin on vaikuttanut myös vieraasta kielestä kääntäminen. Tietynlaisen rakenteen valitsemiseen on tietenkin voinut vaikuttaa myös se, että yhdysanatyypin on ennestään tuttu ja paljon käytetty suomen kielessä.

Olen jakanut Agricolan *-inen*-loppuiset yhdysadjektiivit mahdollisen muodostustapansa mukaan kahteen ryhmään. Toisessa ryhmässä ovat sellaiset yhdysadjektiivit, joille on löydettävissä Agricolan teksteistä kantasana sopiva yhdyssana tai lauseke. Toiseen ryhmään kuuluvat adjektiivit, joille ei Agricolan teoksista löydy sopivaa kantasanaa ja jotka sen perusteella vaikuttavat yhdistämällä muodostetuilta. Käsitellen seuraavassa esimerkinomaisesti muutamien *-inen*-loppuisten yhdysadjektiivien mahdollista alkuperää.

Muun muassa yhdysadjektiiveille *epäuskoinen* (mm. MAT II 071), *heikkomielineen* (mm. MAT II 569) ja *nursanluinen* (MAT III 275) on löydettävissä Agricolan teoksista kantasana: *epäusko* (mm. MAT II 402), *heikkomieli* (MAT I 767) ja *nursanluu* (MAT III 653). Näin ollen sanat voisivat olla Agricolan suomenkielisen yhdyssubstantiivin pohjalta muodostamia johdoksia, mutta edusosan johdosmaisuudesta huolimatta ne näyttävät sitenkin olevan käännöslainoja, joille on morfologinen malli ja vastine vieraisissa kielissä⁶. Esimerkiksi saksassa edellä mainittujen sanojen vastineet ovat *ungläubig*⁷, *kleinmütig* ja *elfenbeinern* (BG, LB). Sanaliitoista johdettuja voisivat olla esimerkiksi *heikkouskoinen* (mm. MAT II 042), *kaksikielinen* (MAT II 579), *monikertainen* (mm. MAT I 519) ja *pitkämielinen* (MAT I 499), mutta näillekin on löydettävissä muun muassa saksasta vierasperäi-

⁶ Kiitän artikkelini kahta arvioijaa, joiden rakentavien kommenttien ansiosta käsitykseni morfologisesta vastaavuudesta tarkentui ja täsmentyi.

⁷ Saksankielisten sanojen ortografia on nykyaikaistettu.

set vastineet: *kleingläubig, zweizüingig, vielfältig ja langmütig* (BG; LB; Gummerus 1955). Näyttääkin siltä, että monet yhdysadjektiivit ovat todelliselta sananmuodostustavaltaan yhdistettyjä, vaikka sanat näyttävät johdetuilta. Vaikka yhdysadjektiiveille on löydettävissä sananasaiset vastineet muista kielistä, se ei kuitenkaan tarkoita, että rakennetyyppi olisi kokonaisuudessaan lainautunut toisesta kielestä suomeen. Suomen kielessä on jo voinut olla vastaava rakenne, joka on helpottanut sanojen kääntämistä kieleen.

Osa Agricolan *-inen*-loppuisista edusosista on suhteutusadjektiivija. Suhteutusadjektiivit vertailevat entiteetin ominaisuutta ja suhteuttavat sen johonkin toiseen entiteettiin (esim. *tämänkertainen, vuoden pituinen*). Suhteutusadjektiivin muodostamat rakenteet voivat olla yhdyssanoja tai sanaliittoja. Nykykielessä suhteutusadjektiiviin liittyvä seuralainen tai määriteosa on genetiivissä. (ISK: 411, 600.) Agricolalla suhteutusadjektiivin seuralainen tai määriteosa voi olla joko genetiivi- tai nominatiivimuotoinen, esimerkiksi *pahaelkinen* ja *pahanelkinen* (mm. MAT I 489; MAT II 009). Sanojen yhteen- ja erikseenkirjoittamisessa on myös vaihtelua.

Agricolan suhteutusadjektiiveja ovat ainakin *-elkinen, -hajullinen, -iällinen, -kaltainen, -karvainen, -muotoinen, -tapainen* ja *-tekoinen*. Vieraisissa kielissä suhteutusadjektiiveja vastaavat sanat ja lausekkeet eivät aina ole rakenteellisesti yhtä selviä malleja Agricolan käyttämille sanoille kuin edellisissä kappaleissa mainitut esimerkit. Esimerkiksi *kaltainen*-adjektiivilla Agricola on muodostanut toistasataa yhdyssanaa tai sanaliittoa, joiden vastineena on muissa kielissä analyytinen rakenne, johon kuuluu esimerkiksi ruotsissa sana *lika* tai *sådan*, saksassa *einerlei* tai *gleich* sekä latinassa *aquales* tai *similis* (GVB; NT; BG, LB; V). Agricolan erikseen kirjoittamat rakenteet ovat tarkasti ottaen analyytisiä, mutta ne poikkeavat vieraiden kielten samaa merkitsevistä rakenteista siten, että Agricolalla suhteutusta ilmaiseva kielenaines on produktiivisen johtimen sisältävä johdos. Agricolan teoksissa on kirjoitettu yhteen osa numeraalilla ja pronomiinilla alkavista *kaltainen*-kompositumeista. Adjektiivilla ja substantiivilla alkavat ovat aina sanaliittoja. Muutamissa väriä ilmaisevissa sanoissa Agricola näyttää käyttäneen lähtökielistä poikkeavaa sananmuodostustapaa. Sanan *rosinkarvainen* (MAT III 458) saksankielinen vastine on *gleich blutrot* (BG; LB), ja puolestaan sanaa *verenkarvainen* (mm. MAT II 707) vastaa saksan *Scharlach* (BG; LB). Agricola näyttää näissä tapauksissa käyttäneen kansankielessä esiintyvää värin nimittämiseen käytettyä sananmuodostustapaa (vrt. esim. *aidaksenkarvainen*, SMS).

EDUSOSANA MUU JOHDOS

Agricolan teoksissa on kaksitoista erilaista *-llinen*-loppuisia yhdysadjektiivia: *epäkelvollinen* (MAT I 371), *eriseurallinen* (MAT I 803), *heikkouskollinen* (MAT II 473), *hyvä(n)hajullinen* (mm. MAT II 158), *jokapäivällinen* (MAT II 037), *kovasydämellinen* (MAT II 407), *kristinuskollinen* (mm. MAT I 487), *kuu(n)taudillinen* (MAT II 030, II 071), *pitkäiällinen* (MAT III 026), *yksisarvellinen* (MAT III 240), *ylenhirmullinen* (MAT III 598) ja *ylenihmeellinen* (MAT III 420). Kaikkiaan esiintymiä on 20. Nominatiivimuotoinen määriteosa on tässä ryhmässä hiukan yleisempi kuin genetiivimuotoinen. Kaksi sanaa esiintyy sekä nominatiivi- että genetiivialkuisena. Lisäksi on kaksi *ylen*-adverbilla alkavaa sanaa.

Neljällä *-llinen*-loppuisella yhdysadjektiivilla on Agricolan teoksissa samaa merkitsevää *-inen*-loppuinen yhdysadjektiivivastine: *eriseurainen* (mm. MAT I 551), *heikkouskoinen* (mm. MAT I 803), *jokapäiväinen* (mm. MAT I 275) ja *yksisarvinen* (MAT III 249, III

348). Kaikissa tapauksissa *-inen*-johtimen sisältävä yhdyssana on *-llinen*-johtimen sisältävää yleisempi. Samaa merkitsevät sanat *eriseurainen* ja *eriseurallinen* on voitu johtaa yhdyssubstantiivista *eriseura*. En ole löytänyt selitystä sille, miksi muutamassa sanassa on käytetty *-llinen*-johdosta, vaikka kaikissa tapauksissa *-inen*-johdos on tavallisempi ja vakiintuneemman tuntuinen. Murteissakin on jonkin verran tällaista vaihtelua, esimerkiksi *aamuinen* ~ *aamullinen*, *ahneinen* ~ *ahneellinen* 'ahne' (SMS). Molemmat johtimet ovat vanhoja, *-inen*-johdin on varhaiskantasuomalainen ja *-llinen*-johdin on myöhäiskantasuomalainen (Laanest 1975: 135, 146; Korhonen 1981: 325, 327).

Muille *-llinen*-loppuisille yhdysadjektiiveille ei ole Agricolan teoksissa *-inen*-loppuista vastinetta. Rukouskirjassa esiintyvä *epäkelvollinen* on suora käänöslaina latinan sanasta *indignus* («epä+kelvollinen») (V). Huomattavan paljon tavallisempi on samaa merkitsevä sana *epäkelvoton* (MAT I 161). Muodostustavaltaan *-llinen*-loppuiset yhdysadjektiivit voivat olla johdettuja (esim. *eriseurallinen*), mutta monesti nämäkin sanat ovat vieraiden mallien mukaan yhdistämällä muodostettuja. Esimerkiksi sanaa *kristinuskollinen* vastaa saksassa *christgläubig* ja *kuu(n)taudillista mondsüchtig* (BG; LB).

Agricolan teoksissa on neljä erilaista *-tOn*-loppuista yhdysadjektiivia, joilla on kaikkiaan 23 esiintymää. Tavallisin on edellä mainittu *epäkelvoton*. Muita ovat *eriseuraton* (MAT II 663; vrt. esim. ruots. *opartisk* ja saks. *unparteiisch*; GVB, NT, BG, LB), *ulko(n)kullaton* (MAT II 576) ja *ylenkelvoton* (MAT I 754). Muut johdostyyppit ovat edusosassa vielä marginaalisempia. Loppuosan johdostyyppin perusteella harvinaisia ovat muun muassa *ylenkorkea* (MAT III 420), *suurivaltias* (MAT III 198), *ylentyöläs* (MAT I 731; < lat. *per-molestus*; Gummerus 1955), *yksikolminainen* (MAT I 665; < saks. *Treyeynigkeit*; Gummerus 1955), *ylenterävä* (MAT III 275) ja *ylenväkevä* (mm. MAT I 338).

Agricolan käyttämällä sanalla *lumivalkea* (MAT I 285, MAT III 283) on vertaileva merkitys 'valkea kuin lumi'. Tämä vertausta ilmaiseva tyyppi mainitaan usein yhtenä yhdysadjektiivien alalajina. Airilan (1938: 361–362) mukaan tämä tyyppi on vierasperäinen, ja Agricolan *lumivalkea* onkin käänöslaina saksan sanasta *schneeweiß* (BG; LB). Agricolan teoksissa ei näy olevan ainuttakaan genetiivialkuista vertauksen ilmaisevaa yhdysadjektiiveja, kuten *kivenkova*, *kuvankaunis* ja *tuulenkeveä*, joita nykykielessä on ja jotka nekin ovat alkuaan vierasta alkuperää (Airila mp.).

Näyttää siltä, että *selväkielevä* (MAT II 380) on Agricolan itse muodostama yhdysadjektiivi (esimerkki 2). Sen merkitys on 'selväpuheinen' (MAT IV). Sanan muodolle ei löydy vastinetta lähtökielistä (vrt. GVB *Förspråkare*; LB *Redner*; V *oratore*).

- (2) Viden peiuen ielkin alaslexi Ananias se Ylimeinen Pappi / vanhimaisten ia sen **Seluekieleuē** Tertullin cansa. (MAT II 380)
Viiden päivän kuluttua Kesareaan saapui ylipappi Ananias, muutamia kansan vanhimpia sekä **asianajaja** Tertullus –. (R 1992)

Agricola on voinut saada *selväkielevä*-sanalleen mallin kansankielestä, vaikka murteissa tämäntyyppiset yhdysadjektiivit ovatkin harvinaisia. Suomen murteiden sanakirjasta keräämässäni aineistossa on vain kymmenkunta sanaa, joiden edusosana on muulla kuin *-inen*-johtimella muodostettu johdos, esimerkiksi *aamu-unikas* 'aamu-uninen', *aidaksenkarvallinen* 'aidaksenvärinen; harmahtava', *akkainterävä* '(hiottavasta veitsestä) vähän tylsä' ja *arkiraukea* '(ihmisestä, joka on pyhänä virkeä mutta arkena väsynyt)' (SMS). Koko murreaineistossa tällaisten tapausten osuus on alle neljä prosenttia.

▷

Aineistossani on 95 erilaista yhdysadjektiiviva, joiden loppuosana on partisiippi tai -vAinen-johdos (ks. taulukkoa 3). Partisiippi- tai -vAinen-loppuisten yhdysadjektiivien tarkkaa lukumäärää on mahdotonta tässä vaiheessa sanoa, sillä aineistoa koodattaessa partisiipit on koodattu milloin verbeiksi, milloin adjektiiveiksi, joskus myös substantiiveiksi. Monissa tapauksissa esimerkiksi *olla*-verbin yhteydessä on vaikea ratkaista, onko partisiippimuotoa käytetty adjektiivina vai verbinä. Lisäksi koodauksessa on yleensä kiinnitetty huomiota vain yhteen kirjoitettuun partisiippiin, vaikka vastaavia määritteen ja edussanan liittoja voi olla teksteissä erikseen kirjoitettuinakin. Agricolan käyttämien yhdyspartisiippien kuva vaatii siis jatkossa tarkentamista.

Tämän ryhmän yhdysadjektiiveista lähes kaksi kolmasosaa esiintyy Agricolan teksteissä vain yhden kerran. Toisaalta yleisimpien yhdysadjektiivienkin joukossa on tähän ryhmään kuuluvia sanoja: *edel[lä]veisattapa* (mm. MAT III 218), *ulosvalittu* (mm. MAT II 436), *hyvästisiunattu* (mm. MAT I 540) ja *ulkokullattu* (mm. MAT I 262) (ks. taulukkoa 4). Partisiippiloppuisen yhdysadjektiivin alkuosana on tavallisesti adverb, mutta myös substantiivi ja pronomini ovat mahdollisia, esimerkiksi *jumalanpelkäävä* (MAT II 340; vrt. ruots. *Gudhfruchtigh* ja saks. *gottesfürchtig*; GVB, NT; BG, LB); *itsevalittu* 'omavaltainen' (MAT I 519; vrt. saks. *selberwölten*; BG, LB).

Taulukko 4. Agricolan teosten yleisimmät yhdysadjektiivit.

Adjektiivi	Esiintymismäärä	Adjektiivi	Esiintymismäärä
<i>iankaikkinen</i>	747	<i>epäkelvoton</i>	19
<i>senkaltainen</i>	420	<i>maailmallinen</i>	19
<i>kaikkivaltias</i>	292	<i>yksikertainen</i>	19
<i>vanhurskas</i>	257	<i>minkäkaltainen</i>	18
<i>senmuotoinen</i>	57	<i>epälukuinen</i>	17
<i>edel[lä]veisattapa</i>	53	<i>vastahakoinen</i>	16
<i>ulosvalittu</i>	49	<i>kovakorvainen</i>	14
<i>ylenpalttinen</i>	47	<i>alinomainen</i>	13
<i>maailmainen</i>	41	<i>pahaellinen</i>	13
<i>hyvästisiunattu</i>	39	<i>yksimielinen</i>	13
<i>ulkokullattu</i>	32	<i>eriseurainen</i>	12
<i>jokapäiväinen</i>	26	<i>epäuskoinen</i>	11
<i>yhdenkaltainen</i>	25	<i>minkämuotoinen</i>	10
<i>erinomainen</i>	21		

Airila (1938: 359) on katsonut partisiippiloppuisten yhdysadjektiivien kuuluvan suomen kielen luonteenomaisiin yhdysadjektiiveihin. Suomen murteiden sanakirjasta poimimassani murreaineistossa on 27 partisiippi- tai -vAinen-loppuista yhdysadjektiiviva, esimerkiksi *ainamainittava* 'kuuluu', *ala-antavainen* 'myöntäväinen, nöyrä', *alunpitämätön* 'perätön' ja *arvossapidetty* 'arvostettu, kunnioitettu' (SMS). Se on noin kymmenen prosenttia vertailuaineistosta, eli huomattavasti vähemmän kuin Agricolan teksteissä. Monia yhdys-

partisiippeja on voitu muodostaa vanhassa kirjakielessä omalta pohjalta, mutta varsinkin monet adverbialkuiset vaikuttavat samaan tapaan vierasperäisiltä kuin yhdysverbitkin (ks. esim. Vaittinen 2003: 45). Moni Agricolan käyttämistä yhdyspartisiipeista vertautuu yhdysverbeihin, joille on osoitettu vierasperäinen lähtökohta, esimerkiksi *edesmennyt* (MAT III 040, III 046) vrt. *edesmennä*, *tykön[ä]oleva* (MAT II 467, II 628) vrt. *tykön[ä]olla*, *ulossanomaton* (MAT I 474, I 851) vrt. *ulossanoa* (Heinonen 1972: 45, 71, 78).

EDUSOSANA SUPERLATIIVIMUOTOINEN SANA

Agricolan teoksissa on yhdeksän yhdysadjektiiviva, joiden edusosana on superlatiivimuotoinen sana ja määriteosana indefiniittinen adverbi *kaikkein*. Seitsemässä tapauksessa *kaikki*-sana on monikon genetiivissä, kerran yksikön nominatiivissa (*caikiwahwimat*, MAT I 514) ja kerran yksikön genetiivissä (*caikenylimeinen*, MAT II 332). Viimeksi mainitussa esimerkissä määriteosa on muodoltaan positiivi mutta sisällöltään superlatiivinen (VKS s. v. *kaikkein*). Lisäksi kerran edusosa on positiivimuotoinen, mutta tällöinkin ilmaus on superlatiivinen: *caikeincorckia* (MAT I 160; VKS mp.). Olen luokitellut tuonkin tapauksen tähän ryhmään kuuluvaksi, koska se muistuttaa rakenteellisesti muita ryhmän sanoja. Muut ryhmän yhdysadjektiivit ovat *kaikkeinjaloin* (MAT II 380), *kaikkeinkallein* (MAT II 715), *kaikkeinkorkein* (MAT III 291, III 342), *kaikkeinpyhin* (MAT I 387) ja *kaikkeinrakkain* (MAT I 513). Tämän yhdyssanatyyppin taustalla tuntuu olevan vieraskielinen malli, esimerkiksi saksan *allerliebster* 'kaikkeinrakkain' ja *allerhöchst* 'kaikkeinkorkein' (BG; LB). Toisaalta murteissakin käytetään *kaikki*-sanaa aineksena superlatiivisissa ilmauksissa, joten yhdysadjektiivityypin käyttö on voinut saada vahvistusta murteista (Suojanen 1977: 89–94; Punttila 1985: 136–157). Käsitteellisesti murteiden ja uskonnollisen kirjallisuuden *kaikkein*-alkuiset yhdyssanat ja sanaliitot kuitenkin eroavat toisistaan. Kirjakielessä *kaikkein*-alkuisia yhdysadjektiiveja on käytetty puhuttaessa Jumalasta ja valtahenkilöistä (NS).

Näiden superlatiivimuodosteiden lisäksi *kaikki*-sana esiintyy Agricolalla vain *kaikkivaltias*-adjektiivin määriteosana. Agricolan käyttämistä yhdysadjektiiveista *kaikkivaltias* on kolmanneksi yleisin (ks. taulukkoa 4). Nykykielessä tuttu partisiippiloppuinen ja *kaikki*-alkuinen yhdysadjektiivityyppi on yleistynyt vasta vuoden 1642 Raamatusta lähtien, esimerkiksi *kaikkihallitseva* (1688), *kaikkinäkevä* (1642), *kaikkitetävä* (1659), *kaikkivallitseva* (1743) ja *kaikkivoipa* (1642) (VKS).

EDUSOSANA JOHTAMATON PERUSSANA

Edusosana olevaan johtamattomaan perussanaan on Agricolalla voinut liittyä substantiivi, adjektiivi tai adverbi, esimerkiksi *kostonahne* (MAT III 478), *vanhurskas* (mm. MAT II 422) ja *ylenraskas* (MAT III 264) (ks. taulukkoa 2). Näistä suurimman joukon muodostavat *ylen*-adverbilla alkavat sanat. Agricolan teoksissa on hyvin tavallista, että *ylen*-adverbi on kirjoitettu yhteen edusosansa kanssa, onpa edusosana sitten adjektiivi, adverbi, substantiivi tai verbi. Yhteen kirjoitettuja adjektiiviesiintymiä on 130 ja erikseen kirjoitettuja 9, vastaavasti adverbiesiintymiä 32 ja 10, substantiviesiintymiä 71 ja 1 sekä verbiesiintymiä 318 ja 7. Yhteen ja erikseen kirjoittamisessa on kyse ortografiasta, joka on erilaista eri aikoina, mutta se ei yksinään tunnu selittävän Agricolan *ylen*-alkuisten yhdyssanojen

▷

runsautta. Agricolalla on ollut jokin syy siihen, että *ylen*-sanat on toistuvasti kirjoitettu yhteen. Siksi Agricolan *ylen*-määritteisiä adjektiiveja on mielestäni käsiteltävä yhtenä Agricolan yhdysadjektiivien alalajina, siitäkkin huolimatta, että nykyisin kompositumit käsitettäisiin ja kirjoitettaisiin sanaliitoiksi.

Johtamattomaan perusvartaloon on liittynyt *ylen*-adverbi muun muassa sanoissa *ylenjalo* (MAT III 669), *ylensuuri* (mm. MAT I 313) ja *ylenvisu* (mm. MAT I 097). Nykysuomen sanakirjan ja Perussanakirjan perusteella *ylen*-adverbia ei esiinny nykykielessä kiinteästi yhdenkään johtamattoman adjektiivin rinnalla. Sen sijaan *-inen*-loppuisissa yhdysadjektiiveissa *ylen*-adverbia esiintyy muutamassa sanassa: *ylenkatseellinen* 'halveksiva, väheksyvä', *ylenmääräinen* 'ylenpalttinen' ja *ylenpalttinen* 'tavaton, yletön, suunnaton jne.' (PS). Lisäksi Nykysuomen sanakirjassa mainitaan *ylen*-alkuiset adjektiivit *ylenaikainen* 'alituinen, alinomainen', *ylenannettu* muun muassa 'vallaton', *ylenkülläinen* 'liian kylläinen' ja *ylenluonnollinen* 'yliluonnollinen'. Adverbi *ylen* on siis Agricolan jälkeenkin voinut liittyä *-inen*-loppuisen edusosan lisäksi ainakin partisiippiin.

Murteissakin *ylen*-alkuisista yhdysadjektiiveista *-inen*-loppuiset ovat yleisimpiä, esimerkiksi *ylenkytkinen*, *ylenolkainen* ja *ylenvuotinen*, mutta murteista löytyy myös ainakin yksi esimerkki (*ylenvapaa*) perussanaloppuisesta yhdysadjektiivista (SS). Olen jo edellä maininnut, että Martti Rapola on arvellut *ylenpalttinen*-adjektiivin tulleen Agricolan kielenkäyttöön Länsi- ja Lounais-Suomen kansankielestä (Rapola 1962: 54). Ehkä tämä on mahdollista, vaikka *ylen*-alkuisille yhdysadjektiiveille on mahdollista löytää malleja esimerkiksi ruotsista (esim. *ylenkatseellinen* ~ *föraktlig*, *ylenonnellinen* ~ *överlycklig*, *ylenpalttinen* ~ *översvinnelig*; Cannelin 1932b).

Tämän johtamattoman perussanan sisältävän ryhmän yhdysadjektiiveista vain *mielikarvas* on nominatiivialkuinen, ja sitäkin Agricola on käyttänyt lähinnä adverbisesti. Sana esiintyy kolmesti Agricolan Uuden testamentin tekstiä selittävässä kohdissa, jotka eivät ole varsinaista raamatunk tekstiä. Esimerkki 3 on toisen korinttilaiskirjeen kuudennen luvun loppuselityksestä:

- (3) *Caruahas mielese*) Sijte Ensimeisest Lehetuskiriasta ne Corintherit hämmestuit ia *Caruahas mielese* olit / Ette he olit Apostolit wihoitaneet. Nyt hen Heite turuapi / ia sano ette henen Suuns ia Sydhemens iloisa on / ia wlosleuitetty. Senteden ei heiden pidhe murehisans eli **mielicarvahalla** oleman / Ninquin hen olis Wihoisans heidhen pälens / Wan ei se ollut henen Syynsse ette he olit sijte **Mielicaruahisa** / Mutta ninquin hyuet Lapset he nerkestyit hyueste Sydhemeste cussa ei site taruittu olisi. (MAT II 506)

Agricola on voinut muodostaa sanan vastineeksi lausekkeelle *karvas mieli* välttääkseen toistoa. Toisaalta Agricola on voinut tuntea *mielikarvas*-kompositumin kansanrunoudesta, sillä sana esiintyy muutamissa loitsuissa. Esimerkiksi Pohjois-Pohjanmaalta on merkitty muistiin Käärmeen synty -loitsu, jossa on säe: *Juo viinana vihas / Olunna omat pahas / Metenä mielikarvahasi* (SKVR). *Mielikarvas*-sana muistuttaa jonkin verran bahuwriihdydyssanoja, joita on jo Agricolan teoksissa, esimerkiksi *harmaapä* (MAT I 112, III 444), *heikkomieli* (MAT I 767) ja *raajarikko* (mm. MAT II 066). Agricola on voinut käyttää kansanperinteestä ja kansankielestä tuntemiaan sanoja tyylikeinona.

Muut perussanaloppuiset yhdysadjektiivit ovat genetiivialkuisia. Näiden edusosana on joko sana *ahne* tai *pyhä*. Lisäksi tähän ryhmään kuuluu myös sana *vanhurskas* (mm. MAT I 167), jonka alkuosa on *vakaa*-sanana genetiivi (Häkkinen 1987: 11). *Ahne*-loppuisia ovat

kostonahne (MAT III 478) ja *verenahne* (mm. MAT III 245). Airila (1938: 359) on luokitellut *rahanahne*-yhdysadjektiivin suomen luonteenomaisiin yhdysadjektiivityyppeihin kuuluvaksi. *Rahanahneella* on kuitenkin saksassa sanatarkka vastine *geldgierig* (BG; LB). Vastaavasti sanalle *verenahne* on löydettävissä saksasta malli *Blutdürstig* tai *Blutgierig* 'verenheimoinen' (BG; LB), jotka molemmat esiintyvät Lutherin psalmisaksannoksissa. *Verenahne* merkitsee 'murhaajaa, murhamiestä', ja Agricola on käyttänyt suomennoksissaan samassa merkityksessä vaihtelevasti eri sanoja, kuten *murhaaja*, *murhamies*, *miehentappaja* ja *verenkoira*. Saksan sanat eivät ole kuitenkaan antaneet morfologista mallia Agricolalla, sillä jos ne olisi käännetty morfeemi morfeemilta suomeen, suomalaisessa sanassa olisi loppuosassa *-inen*-johdos.

Pyhä-loppuisia sanoja ovat *pyhäinpyhä* (myös *pyhädenpyhä*) (mm. MAT I 101; MAT I 577, I 579) sekä *tekoinpyhä* (mm. MAT II 086). Molemmat esiintyvät Agricolan teoksissa useita kertoja. Sanoissa on huomionarvoista määriteosan monikollinen genetiivimuoto. *Pyhäinpyhä* on sanatarkka käänös latinan sanasta *sacrosancta* (Gummerus 1955). *Tekoinpyhä* puolestaan esiintyy Agricolan Uudessa testamentissa vain sellaisissa kohdissa, esipuheissa ja reunahuomautuksissa, joiden alkuperän jäljille ei ole yhtä helppo päästä kuin varsinaisten raamatunkohtien. *Tekoinpyhä*-sana on Agricolan esiintymiä lukuun ottamatta harvinainen vanhassa kirjakielissä. Vanhan kirjasuomen sanakirjan sanalippukokoelman perusteella ainoa muussa kirjallisuudessa esiintyvä tapaus on vuoden 1642 Raamatussa, yhdessä vastaavassa reunahuomautuksessa kuin Agricolallakin. Sana *tekopyhä* esiintyy ensimmäistä kertaa Wegeliuksen postillassa vuonna 1747 (Jussila 1998).

LOPUKSI

Monet nykykielen yhdysadjektiivirakenteista ovat olleet olemassa jo Agricolan kielessä. Agricola on saanut sananmuodostukseensa vaikutteita niistä vieraista kielistä, joista on suomennoksensa tehnyt. Agricola on kuitenkin voinut nojautua myös kotoperäisiin yhdysadjektiivien malleihin sananmuodostuksessaan ja luodessaan uutta sanastoa. Esimerkiksi *-inen*-loppuisia yhdysadjektiiveja on Agricolan aikaan ollut kansankielessä. Toisinaan Agricolan käyttämän yhdysadjektiivin muodostamiseen on vaikuttanut samanaikaisesti sekä murteiden että vieraiden kielten malli. Onhan eri kielissä toisistaan riippumatta toisiaan vastaavia sanarakenteita. Etenkin vanhan kirjakielen sananmuodostusta tutkitessa onkin otettava huomioon perinteisen johtamisen ja yhdistämisen sekä vieraista kielistä lainaamisen lisäksi sananmuodostusprosessi, jossa nämä kaikki muodostustavat vaikuttavat yhtä aikaa.

Agricolan käyttämien ja nykykielessä esiintyvien yhdysadjektiivien erot tulevat näkyviin etenkin pienissä yksityiskohdissa. Esimerkiksi yhdyspartisiipeissa on Agricolan, murteiden ja nykykirjakielen välillä eroja. Agricola on käyttänyt runsaasti sellaisia adverbialkuisia yhdysadjektiiveja, jotka muistuttavat vieraiden kielten prefiksiverbejä, ja Agricolalla on yhdyspartisiipeja selvästi enemmän kuin murreaineistossani. Sen sijaan Agricolalta puuttuvat kokonaan nykykielessä esiintyvät *epä*- ja *kaikki*-alkuiset yhdyspartisiipit.

Agricolan sanaston tutkijan on etsittävä Agricolan käyttämien sanojen alkuperää niin kansankielisistä kuin vieraskielisistäkin lähteistä. Yksittäiset sanat kertovat kansankielen ja kansanperinteen sanaston vaikutuksesta Agricolan kielenkäyttöön enemmän kuin

▷

morfologiset yhdysadjektiivityypit, joiden ikää ja alkuperää on vaikea määrittää. Selviä esimerkkejä murteiden vaikutuksesta ovat sanat *luodenkannettu* ja *mielikarvas*. Joidenkin Agricolan käyttämien yhdysadjektiivityyppien käyttö on ollut ilmeisen vähäistä jo vanhan kirjasuomen kaudella, ja rakennetyyppien käyttö on hylätty kokonaan, tai lähes kokonaan, myöhemmässä kirjakielessä. Tällaisia ovat esimerkiksi superlatiiviloppuiset yhdysadjektiivit sekä *tekoinpyhä*-tyyppi, jossa yhdysadjektiivin alkuosana on monikon genetiivi ja loppuosana johtamaton perussana.

Aivan oma lukunsa ovat sellaiset yhdysadjektiivityypit, jotka on otettu kirjakielessä käyttöön vasta 1500-lukua myöhemmin ja jotka siten puuttuvat Agricolalta kokonaan. Tällaisia ovat esimerkiksi vahvistavan partikkelin sisältävät yhdysadjektiivit, kuten *ty-pötyhjä*, sekä sellaiset adjektiivit, joiden määriteosana on yksikön genetiivissä oleva adjektiivi ja jotka tarkemmin määrittävät perusosan adjektiivin positiivin laatua, esimerkiksi *vaaleansininen* ja *jylhänkaunis*. Erilaisten yhdysadjektiivien kirjo on kirjakielessä lisääntynyt etenkin 1800-luvun aikana.

AINESLÄHTEET

BG = *Biblia Germanica 1545. Die Bibel in der deutschen Übersetzung Martin Luthers Ausgabe letzter Hand*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

FLORINUS, HENRIK 1987 [1702]: *Sananlaskut*. Näköispainos vuonna 1702 ilmestyneestä sananlaskukokoelmasta Wanhain Suomalaisen Tawaliset ja Sulaiset Sananlaskut. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 459. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

GANANDER, CHRISTFRID 1997 [1786–1787]: *Nytt finskt lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676 – Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 44. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

GVB = *Nya testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526 utgivet av Natan Lindqvist*. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag 1941.

LB = *Luther Bibel 1545*. – <http://www.biblegateway.com/versions/?action=getVersion&Info&vid=10&lang=german10> (14.8.2007).

MAT = *Mikael Agricolan teokset 1–4*. Uudistettu näköispainos. Helsinki: WSOY 1987. Mikael Agricolan teosten morfosyntaktinen tietokanta -hankkeen koodaukset. Turun yliopiston suomen kielen oppiaine.

NT = *Thet Nyia Testamentit på Swensko af år 1526*.

R 1992 = *Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. – <http://www.nic.funet.fi/pub/doc/bible/fi/1992/> (28.9.2007).

SKVR = *Suomen Kansan Vanhat Runot sähköisessä muodossa*. – <http://dbgw.finlit.fi/skvr/> (14.8.2007).

SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Ensimmäinen osa *a–elää*. Kotimaisten kielten

tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Valtion painatuskeskus 1985.

SS = Sanakirjasäätiön stipendiaattikokoelmien ja päälippaan hakemisto. Turun yliopiston suomen kielen laitos 1965.

Suomen murteiden sanakirjan sanalippukokoelman mikrofilmijäljenteet. Turun yliopiston suomen kielen oppiaineessa.

Vanhan kirjasuomen sanakirjan sanalippujen kopiot Turun yliopiston suomen kielen oppiaineessa. Kokoelma sisältää osan kokoelmasta, joka on täydellisenä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa.

V = *Biblia Sacra Vulgata*. – <http://www.biblegateway.com/versions/?action=getVersionInfo&vid=4&lang=latin4> (14.8.2007).

KIRJALLISUUSLÄHTEET

AIRILA, M[ARTTI] 1938: Suomen kielen yhdysadjektiivit. – *Virittäjä* 42 s. 357–363.

CANNELIN, KNUT 1932a: *Finska språket. Grammatik och ordbildningslära*. Helsingfors: Schildt.

——— 1932b: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja*. 4. painos. Porvoo: Werner Söderström osakeyhtiö.

HAKANEN, AIMO 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 311. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HEINONEN, RAUNO 1972: Yhdysverbit sekä vastaavat sanaliitot kahdessa vanhimmassa suomenkielisessä Uudessa testamentissa. Laudaturtyö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.

HORMIA, OSMO 1961: *Gananderin sanakirjan lähteet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 271. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

HÄKKINEN, KAISA 1987: Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdysverbeistä. – *Sananjalka* 29 s. 7–29.

——— 2002: *Suomen kielen historia I. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Kolmas, uudistettu painos. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 69. Turku.

HÄKKINEN, KAISA – BJÖRQVIST, PIA 1991: Varhaisnykysuomen yhdyssanat. – *Sananjalka* 33 s. 31–55.

IKOLA, OSMO 1949: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen I*. Turun yliopiston julkaisuja Sarja B, Osa XXXII. Turku.

——— 1950: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa verrattuna vanhempaan ja nykyiseen kieleen II*. Turun yliopiston julkaisuja Sarja B, Osa XXXIV. Turku.

INABA, NOBUFUMI 2007: Mikael Agricolan teokset tietokannan muodossa. – Kaisa Häkkinen & Tanja Vaittinen (toim.): *Agricolan aika* s. 147–161. Helsinki: BTJ Kustannus.

ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA-RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

▷

- JUSSILA, RAIMO 1988: *Agricolan sanasto ja nykysuomi*. – Esko Koivusalo (toim.), *Mikael Agricolan kieli* s. 203–228. Tietolipas 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1998: *Vanhat sanat. Vanhan kirjasuomen ensiesiintymiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 696 – Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 101. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KOIVISTO, HELINÄ 1987: *Partisiippien adjektiivistuminen suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 474. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAANEST, ARVO 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Eesti NSV teaduste akadeemia keele ja kirjanduse instituut. Tallinn.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Porvoo: WSOY 1951–1961.
- PENTTILÄ, AARNI 1957: *Suomen kielioppi*. Porvoo: WSOY.
- PITKÄNEN, KAARINA (tulossa): Suomi tieteen kieleksi — Elias Lönnrot kasvitieteellisen termistön luojana.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- PUNTTILA, MATTI 1985: *Nominien superlatiivisuuden ilmaiseminen. Vertailun typologiaa ja Kymenlaakson tienoon murteiden tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 421. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1962: *Agricolan apajalla*. Tietolipas 28. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I*. Muuttamaton jäljennöspainos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SALO, MINNA 1997: *Nykysuomen yhdysadjektiivien korpuspohjaista tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SAUKKONEN, PAULI 1973: *Suomen kielen yhdyssanojen rakenne*. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia* 150 s. 332–339.
- SCHRODERUS, ERICUS UBSAL. 1941 [1637]: *Lexicon latino-scondicum 1637*. Utgivet med alfabetiska register över de svenska och de finska orden av Bengt Hesselman. Uppsala: Lundequistska Bokhandeln.
- SUOJANEN, M. K. 1977: *Mikael Agricolan teosten indefiniittipronominit: totalitiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 334. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- UIMONEN, EILA 1959: *Yhdyssanat Mikael Agricolan Rukouskirjassa verrattuna nykysuomeen*. Laudaturtyö. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- VAITTINEN, TANJA 2003: *Vanhan kirjasuomen yhdysverbit*. – *Sananjalka* 45 s. 45–66.
- VESIKANSA, JOUKO 1989: *Yhdyssanat*. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 213–258. Helsinki: WSOY.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja 1–2*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985, 1994.

COMPOUND ADJECTIVES IN THE WORKS OF MIKAEL AGRICOLA

Mikael Agricola's works contain approximately 2,800 compound adjectives, among which there are altogether more than 300 different compound adjective lexemes. While compound adjectives account for roughly the same proportion of all compounds in Agricola's texts as they do in modern written Finnish, there are structural differences between the compound adjectives used by Agricola and those used today. The article examines the morphological structure of Agricola's compound adjectives and analyses the different types of compound adjective used in his works.

The first component in Agricola's compound adjectives and compound participles is a noun (e.g. *tulil kivinen* 'brimstone'), an adjective (e.g. *hyvän|hajullinen* 'aromatic'), a numeral (e.g. *yksil|kolminainen* 'trinity'), an adverb (e.g. *ulkon|kullaton* 'unaffected') or a pronoun (e.g. *sen|vuotinen* 'of that year'). Among all the occurrences of compound adjectives, those starting with a noun comprise the largest group, whereas among the different types of compound adjective, those starting with an adverb account for the largest share.

The writer classifies the different types of compound adjective on the basis of their final component. This can be 1) a derivative incorporating the suffix *-inen*, 2) some other derivative, 3) a participle, or a derivative incorporating the suffix *-vainen/-väinen*, 4) a superlative or 5) a non-derivative (and non-compound). The most common of these in Agricola's works are the compound adjectives that end in *-inen* (e.g. *rosin|karvainen* 'rose-coloured'). This form is also very common in Finnish dialects and in Modern Finnish. Compounds ending with a participle are also common in Agricola's works (e.g. *hyvästil|siunattu* 'blessed with God's mercy', *jumalan|pelkäävä* 'God-fearing').

The use of the other types of compound adjective is considerably less common. There are, for instance, a few occurrences incorporating suffixes that were unproductive (e.g. *epäkelvo|llinen* 'unfit', *eril|seura-ton* 'impartial', *kaikkil|valt-ias* 'almighty', *selväl|kiele-vä* 'plain-talking'), and there are also instances where the final component of the compound is a superlative (e.g. *kaikkein|pyhin* 'holy of holies') or a non-derivative (e.g. *koston|lahne* 'vindictive').

The article also looks at the way in which the compound adjectives are formed. Compound adjectives ending in *-inen* have often been explained as being formed by derivation from compound nouns or clauses, but the writer's research indicates that Agricola's word formation process was influenced simultaneously by derivation, compounding and borrowing from other languages. For many of his words, Agricola's model was obtained from a foreign language, and he applied this model to compound adjectives that had long existed in Finnish. Besides foreign languages, Agricola also made use of vernacular words to produce such compounds

▷

as *luodenkannettu* ‘prematurely born infant’ and *mielilkarvas* ‘embittered’. ■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kieli

Fennicum

20014 Turun yliopisto

Sähköposti: *tanja.vaittinen@utu.fi*

